

ИЗОБРАЖЕНИЕТО КАТО НАЧАЛО НА НОВА ИЗКАЗНОСТ В ЕЗИКА

VASSIL G. RAINOV

REPRESENTATION AS A BEGINNING OF A NEW EXPRESSIVENESS IN LANGUAGE

(Summary)

An interpretation of the other form of natural language, the written one, is proposed. Applying Derrida's approach of deconstructivism, the author seeks the place of representation in language as a beginning of a new expressiveness.

Когато у човека е формулирано библейското “в началото беше словото”, а в неговото специфично поведение започва един особен стремеж и желание за друга изказност, настъпва може би най-решителният прелом в човешката менталност. Само Homo sapiens успява да отграничи рецептивната действителност и така “да разбере”, че това съм аз, а всичко останало “извън мен” е Другост – т.е. това трябва да са подобните ми и останалата част от живата и неживата материя, които са ‘извън’ мен.

Тъкмо в такава ментална еволюция нуждата от осъзнаването на Логоса (Л) води до нюансираното и прецизираното отношение към всичко онова, което се е формирало, развило и разчленило в последствие – след описанията. Опитите за постигане на нова изказност в многолетната комуникативност на човека са формирали и разбирането за ‘наличието на човешки език’. ‘Оглеждайки се’ – в себе си и навън от себе си, човекът започва да разбира своето уникално положение в реалния свят, в който е живял и живее до днес – светът, където е създадена една менталност и нуждата, чрез нея, той да бъде описан и обяснен.

Разбира се аз не казвам нещо ново, но тъкмо човешката история и историчност започва именно там, където е свършила безезичната битийност и е заченат Л като Знак за човешка епоха. Тогава започва и езиковото изобразяване и запаметяване чрез изписания знак. Самото понятие ‘изписване-написване-писане/schreiben, writing, écrire – от лат. scribere и стб. писати/писати’ може и да е означавало различни неща, но се е започнало с т.нар. митограми от ранния палеолит, когато са намерени и първите изобразени ловни сцени. В самото изобретяване на записването, превърнало се по-късно в писане (цит. по Hagege 1988) има нещо епохално, равно едва ли не на усвояването на огъня в бита. Същият автор даже поставя за начало на ранните цивилизации тъкмо писменността, след което става възможно генерирането и легитимното начало на Историята (вж. също и близките интерпретации в “Граматалогията” на Ж. Дерида).

Като психологичен процес, от невропсихологична гледна точка, писането стартира възможностите за формиране на висши корови процеси за езиков анализ, езиков синтез и езикова абстракция, т.е. създава се езикова менталност. Важно е и, че онези човешки общества, които не са развили писменост в определен исторически момент, не загубват способност да започнат да усвояват (друга или вменената им) писменост и да развиват графични традиции (вж. още за това в Цв. Тодоров “Завладяването на Америка. Въпросът за другия”. С., 1993).

Без съмнение в предисторическите времена развитието на Езика формира и един изпълнен с ‘другост’ нов биологичен вид – Човека, разбира се ако не възприемем като възможна Божествената или извънземната причина за поява на разумния живот в нашия Свят. Докато в началото само малцина са били тези, които познавали знаковете и са могли да ги изобразяват, в следващите епохи от изолиран феномен писането се е превърнало в “инструмент на човешкия напредък”. Става дума за едно естествено развитие на темпорална памет като трансмисия за предаване на случилото се. Тенденцията, създала иновацията ‘писане’, носи със себе си разбираемо положителни и отрицателни ефекти. Писането претворява условия за развитие на по-висши процеси за менталната активност, наричана най-често – абстрактност. Писменността формира и новия хуманоиден вид, но все още остава неясна и необяснима потенциалната възможност за внезапна (емергентна) поява на знакове, съхранявани чрез изписване.

Намиращите се в Средния изток Шумерия и Стар Египет развиват своите писмености сред трите класически центрове на цивилизацията, като и те познават земеделието, имат частично заседнало съществуване и урбанизация, стабилна популация и традиции в размяната и търговията. В Шумерия, припл. 3300 пр. Хр., и в Египет, припл. 3100 пр. Хр., се развиват писмени традиции без явни доказателства за взаимно влияние. Техниката за изписване е следвала определена тенденция: писало се е на плочки и блокчета с калем – calames, като началото е с пиктограми, а след това с идеограми, кореспондиращи със словните им подобия в естествения език. В Шумерия са използвани т.нар. фонограми за изразяване на звукови съдържания, като разликите в технологиите на изписване са били не само материални, но и съдържателни. По-късно в акадското писмо, припл. 2340 г. пр. Хр., вече доразвита – фонограмата се превъплъщава в идеограма, и с това се започва един “смесен” период на прилагане. Редица изследователи оценяват тези факти като начало на много важен етап в човешката ментална дейност. Макар и в твърде дифузни и неясни форми се заражда стремежът към съставянето на азбука. Това става някъде 1500 г. пр. Хр. и се е започнало с йероглифите, създадени от семитски носители на език, говорен в царството на угаритите (днес в обл. Рас Шамара в Сирия, от население, свързано със Стария Египет; приемам тези факти, като съм осведомен и за други становища).

Отделните наречия и езици започват да се обособяват тъкмо благодарение и на писменността (например остатъците от финикийския в днешните граници на Ливан). Така поредната човешка ментална реконструкция, а не революция, става възможна благодарение на начина за изписване като специфичен езиков анализ, сочещ степента за опериране на човешкото езиково съзнание.

Известно е, че източните традиции са предимно гещалтни, докато гръцката и латинската – звуково-фонематични. Китайската система е “магико-религиозна”, търсеца божественото начало, а европейските са обикновено свързани с

икономическата система и като такива са повече или по-малко меркантилни (знаковете имат неслучайно и числени съответствия). Затова изследователите проявяват особен интерес към технологията на изписването, за да намерят някакви съответствия и обяснения за особеностите на западното мислене, на представната дейност, както и да направят спекулации за поетичния и за философския език. Чрез разкриване на подстъпите към способността за изказ – орален, графичен или тактилен, – както е при Брайловото писмо, – “се търси обяснение за менталното бягство на думите от езиковия затвор” (по известната забележка на Ажеж, направена в стил М. Фуко; за този дискуссионен проблем вж. още в Райнов 2000).

С няколко думи – нефонетичното писмо има сакрален характер, а началото на фонетичната графология идва от класическия средиземноморски културен район и дава началото на модерния и постмодерния свят. Писането по този начин се превръща в своеобразен цикъл, затварящ в себе си началото и края на Аз-а. Така виртуалността на оралния изказ чрез стремежа си към завършеност в графичността се доближава към мечтания многовековен идеал – освобождаването на човешкия дух от природата и материалността. Със създаването на Езика като част от глобалния Логос се постига една дивергентност – друг изказ на мислите, като изписаното е някаква ‘репрезентация’, но не абсолютната или идеалната представност на менталното.

Още през 70-те години на миналия век Юсон защитава своята невхроноаксна теория, предполагаща пряк контрол на мозъчните структури върху елементарния двигателен контрол при аеродинамично задвижване на гласните връзки. Аксиомата, че съществува мозъчен контрол върху цялостното вербално поведение, няма да бъде обсъждана тук. Факт е, че елементарната речева активност е предхождана от менталната, от Аз-а, а оттам от генериращите правила на Л, които препокриват и обособяват целостността на човешката интеракция с Духовното поведение (mental behavior, mentale Verhalten). Така някои философски теории за произхода на живота, например емергентният материализъм след М. Бунге (вж. Bunge 1980, "The Mind-Body-Problem"), си позволяват да говорят за единство на тялото и духа.

Ажеж търси във връзката между оралния изказ и графемността – закономерностите на социалното, паметта и менталността. Той не е склонен, подобно на Дерида, да се връща към Русо (вж. още за това в Райнов 2000) и да превръща неограматологичните анализи в панацея за обяснения на Логоса. Все пак твърде любопитни са текстовете на Русо, които представих и по-горе, та всяка нова реинтерпретация не би била в излишък.

Ще се върна към някои описания, посветени на природата на графичните знакови системи.

За природата на някои от класическите азбуки

Старогръцката ‘алфабета’ получава собственото си развитие като се оттласква от предходните традиции на ханаанската писменост. Приблизително през 1700 г. пр. Хр. се въвеждат иновации, свързани с намаляване на броя на пиктограмите-акрофони. Зад всяка от думите, напр. – ‘бет, каф, теш’ и пр., застават първите съгласни β, κ, τ – така се стига до редуцираните 12 знака, а вертикалното изписване престава да се използва някъде около 1100 г. пр. Хр. Графемите все повече се нанасят линейно, като следват пространствената ориентация по отношение на ляво/дясно/горе/долу, – това е протоханаанското или известното повече като финикийско писмо. В средата на 9 в. пр. Хр. еврейското писмо заимства технологични принципи от финикийското, за да се оформи т.нар. арамейско, служило като писменост на три различни народа – финикийския, еврейския и арамейския. Следва едно преливане, което повлиява пряко на старогръцката писмена практика. Според Навех противоречива е историята на стгр. писменост, но все пак четири са основните аргументи и тенденции за формирането на тази изказност: а) романтичната или легендарната история, която разказва, че т.нар. ‘фойникаеа граммата’ или ‘кадмея граммата’, е дошла по гръцките земи, привнесена от финикийския вожд Кадмос; б) твърдението, че отделните графемни ‘алфа, бета, гама, делта’ и т.н., нямат съответни стгр. значения, а имат семитски еквиваленти – ‘алеф, бет, гимел, далет’ и пр.; в) че подреждането в стгр. е по принцип същото, както в евр. и арамейски, т.е. както при западно-семитските писмени традиции, а оттам и влиянията; и г) че и най-ранните стгр. писмена също са подобни на западно-семитските. По цитирания автор няколко съществени аспекта обясняват формирането на стгр. писменост: най-ранните стгр. графемни са от припл. 11 в. пр. Хр.; стгр. писменост използва 22 западно-семитски букви, някои от които, означават и гласни, както и пет, заместващи или допълващи останалите, а именно ‘ипсилон, фи, хи, пси и омега’; архаичните стгр. писмена не са общи за гръцкия етнос, а имат локални вариации; развити са и графични калиграфски разновидности; ориентацията на буквите в четирите посоки първоначално е била неутвърдена в хоризонтална плоскост, откъдето наляво, а след това обратно. Според Хуфшмит във връзка с хемисферната латерализация през тази епоха се налага писането отляво/надясно (вж. Райнов; 1993).

Приблизително до 5 в. пр. Хр. се оформя графична универсалност, като постепенно вариациите се унифицират. През 4 в. пр. Хр. ориентацията и посоката на графемите е напълно стационарна и е възприемана от всички гръцки територии и колонии. Отбелязват се и следните тенденции: сигма – Σ, σ от шин, остава вертикално разположена (сан, шин, сигма); мю – Μ, μ, се определя като пиктограма на ‘мем’ – вода и се е изписвала с пет ченгела – √√√; омикрон – Ο, ο, е пиктограма на ‘ауи’ – око; ‘heta’ – делта, Δ, δ; епсилон – ε; ню – ν; кси – ξ; копа – Κ, κ; ро – ρ, – като всичките имат протоханаански произход. Някои графемни като: бета – β, фан – φ, йота – ι и ро – ρ, са с твърде дълга писмена еволюция. Продължително време гамма – Γ, се е “въртяла” в пространството с 90 градуса ротация, подобно и алфа – Α, докато К се е изписвала в западно-семитския вариант като три пръста √/√. Когато разглежда всички известни варианти и анализи на епиграфските изследвания, Навех съпоставя сведенията от работите на Карпентер, Кук, Уудхийт, Крос и Джефри (вж. Навех 1988).

От изключителна важност за мен остават въпросите, свързани с първоначалната поява на знака, с аналозите между звуковата и отразената действителна образност, с уподобения и значимия в езиков план символ, т.е. пътят означаемо-означавано. Тук се намесва и един друг същностен въпрос – кога, защо и по какъв начин човекоподобните същества са започнали да изобразяват, и как са разбрали, че са част от света; че това са те, или по-добре – че това съм аз, а всичко извън мен е другост? Когато е започнало изобразяването като съставка от процеса на отразяването, човекът се е “огледал” в останалия свят и е могъл първо да разбере, а след това да опише – отначало със знакове от жестомимичната парадигма, след това с думи, а накрая и с езикови графични знакове, – това, което той Е, и онова, което той мисли за останалия свят.

Старобългарската писмена традиция

Аналитични сведения за историческото състояние и промени на старата българска писмена традиция, както и на опитите за описание на менталните колебания при избора и разпространението на глаголската, известна като първа, и на кирилската, превърната във втора знакова система, намирам в текста на П. Илчев в “Грамматика на стб. книжовен език” (С., 1993, с. 41-52). Стб. глаголица повтаря реда на стр. алфавета и “на места буквените названия са били мнемотехническо средство – те са подпомагали научаването и запомнянето на стб. букви и на тяхната азбучна последователност, напр. азъ, боуки, веде, глаголи, добро, иестъ, како, людье, мыслити”... и пр. Друг важен момент се подчертава от Илчев, подкрепен и от Георгиев (1942, цит. по Грамматика...): “...изглежда, че имената на голяма част от стб. букви са се появили много рано – към X в. те вече са били известни и като граматични термини; срв. склонените форми ‘отъ аза, прьвомоу соншту писмени азоу’, т.е. още в “Апологията” на Черноризец Храбър те се схващат като съществителни...” Подобно на стр. се е използвала и десетичната система, а в глаголицата “всяка буква от първите три енеади има числена стойност. Авторитетността на гръцката графика и сакралният характер на стб. текстове обясняват зависимостта на стб. азбуки от гръцката писмена традиция” – пише Илчев. Разликите в глаголическата и кирилската традиция са във вида и в състава на графемите, а някои се срещат само в едната от системите. Подчертава се, “че глаголицата е дело на Константин-Кирил Философ, тъй като към неговия роден южнобългарски говор насочват определени лингвистични особености на най-древните глаголически текстове. Глаголическата азбука...е нова, несъществуваща преди азбука и е несъмнено продукт на индивидуално творчество... (к. м.)” Исторически и лингвистични факти убедително доказват изконността на глаголицата, потвърдена от палимпсестите, както и от наличието на глаголически знакове в кирилските текстове. Важното е, че стб. писмена система отразява последните за времето си постижения на буквеното писмо, наричана е била “несравнима” и “шедьовър”, и е предавала актуалното ментално езиково съзнание на една високо развита езикова и писмена традиция.

Затова и многоуважаемият наш писател и най-голям естет Николай Райнов още през 1929 г. пише в сп. Родна реч: “Права черта, дъга и точка: от тия три съставки, съчетани различно, се образуват всички букви... Но все си остава безсъмнено, че буквата има много общи белези не само съ орнамента на оня народ, що я е създал или приспособилъ за свои нужди, а и с носията му, с неговите сгради, съ мелодията на песните му, с говора и езика му... За това е потребно да се изучи основно нашия народенъ орнаментъ и оня, съ който съ украсявани в миналото ръкописите ни...Но я да разтворим коя годе наша ръкопись...: излекомъ наведени, с удължени надолу опашки, съ гъвкаво превито стъбло на буквата З, с онова Ч, отворено като чаша, съ хубавото У, зинало като уста и т.н. Нашата съвременность има хубавъ и звученъ езикъ. Нейнъ дългъ е да закопнее и по хубава, изразитална, българска буква” (тук съм запазил правописа на писателя, б. м.).

Като се пренесем във времето на приемането на България в Европейската общност и осъзнаем всички трудности около подписването на договорите, техният превод и представянето им на различни езици, включително и на български, ще можем и да оценим как нашият Шрифт е станал Третият в общността. Отново се повтаря ситуацията когато след свещените три езика се е прибавил старобългарският; днес към латиницата и гръцката алфавета се изправя съвременната кирилица. На изследователите е известна историята и дългото пътуване на глаголицата, на кирилицата и появата на първата печатна книга на кирилица – та до днес, когато процесите изискват стандартизация и норма. Напълно естествен и нужен бе повикът на Института за български език при БАН и на Националния дарителски фонд “13 века България”; на проф. Вл. Мурдаров и Кин Стоянов в частност, когато отправиха “Призив в името на българската кирилица”. Ето с някои съкращения неговото съдържание: “През 2007 г. Република България ще стане пълноправен член на Европейския съюз. С нейното влизане в него като равноправен член ще бъде приет още един славянски език – българският. За пръв път обаче така в Съюза ще навлезе нова азбука – кирилицата, носеща името на един от апостолите на Европа Константин-Кирил Философ. Българската кирилица съществува вече повече от единайсет века и чрез своята книжнината е достигнала и до други народи, при които е претърпяла промени в оформянето на буквите. При Възраждането, когато българските книги, вестници и списания са се печатали в различни типографии, при различни условия, постепенно се е достигало до сегашния вариант на кирилицата ни, с който ние се гордеем и пазим ведно с красотата на всяка от българските букви. В последните години българските художници пренесоха тази традиционна красота в оригинални български шрифтове, като ги съобразиха с всички изисквания на съвременните технологии. Смятаме, че българската кирилица трябва да бъде наложена като европейски стандарт!”

Това не можах да разберат някои езиковеди, като между тях включвам и приятеля на България проф. Ото Кронщайнер от Залцбург, който след като беше обявен за доктор хонорис кауза на Велико Търновския университет започна да поучава всички. Предложи своя транслитерация, на която изписваше текстовете в издаваното от него списание и заяви, “... че България трябва да се откаже от кирилицата в името на своето европейско бъдеще”. Това не можеше да бъде прието за сериозно, но позволи да започне една непрофесионална дискусия, където наред с важното се прилагаше и езикова политика от балкански тип за маловажното. В съавторство с известни езиковеди, литературоведи и медиевисти той публикува противоречиви студии, за да завърши скандално шрифтово-политическата битка по един не особено цивилизован начин.

Коментарът мисля, че е излишен. Шрифтът е започнал своето ново пътешествие!

ЛИТЕРАТУРА

Дерида 1983: Derrida, J. *Grammatologie*. Frankfurt, Suhrkamp.

Илчев 1993: Илчев, П. *Грамматика на старобългарския език*. С., БАН.

Костадинова 2005, Костадинова П., Св. Коева, В. Райнов. *Кирилица – латиница* (под печат).

Младенов 1979: Младенов, Ст. *История на българския език*. С., БАН.

Навех 1988: Naveh, J. *The Origin of Greek Alphabet*. – In: D. Kerchhove Ch. Lumsden E'ds. *The alphabet and the Brain*. Berlin, Springer, S. 84-92.

НПР 2002: *Нов правописен речник на българския език*. С., Хейзъл.

Райнов 1993: Райнов, В. *Символното поведение на човека*, С., БАН.

Райнов 2000: Райнов, В. *Постструктурализмът и езиковата теория*, С., Труд,.

Райнов 1929-1930: Райнов, Н. *Естетика на буквите*. – В: *Родна реч*, III, кн. 1, с. 3-6.